

Asia: VN/34869/2024

Lausuntopyyntö luonnoksesta hallituksen esitykseksi laeiksi sosiaali- ja terveydenhuollon järjestämisestä annetun lain ja rajat ylittävistä terveydenhuollosta annetun lain 20 §:n muuttamisesta

Lausunnonantajan lausunto

Voitte kirjoittaa lausuntonne alla olevaan tekstikenttään

Yhdenvertaisuusvaltuutettu on itsenäinen ja riippumaton viranomainen, jonka tehtävinä on syrjintään puuttuminen ja yhdenvertaisuuden edistäminen erityisesti vähemmistöjen osalta. Valtuutetun tehtävänä on myös ulkomaalaisten oikeuksien ja aseman edistäminen. Valtuutettu toimii lisäksi kansallisena ihmiskaupparaportoitijana, naisiin kohdistuvan väkivallan raportoitijana sekä maastapoistamisen täytäntöönpanon valvojana. Tehtävistä säädetään yhdenvertaisuuslaissa (1325/2014), laissa yhdenvertaisuusvaltuutetusta (1326/2014) sekä ulkomaalaislaissa (301/2004). Valtuutettu kiittää sosiaali- ja terveysministeriötä lausuntopyyntöstä.

Yleisiä huomioita ehdotetusta 56 b §:stä

Hallituksen esitysluonnoksessa ehdotetaan, että ilman oleskeluoikeutta maassa oleskeleville (jatkossa paperittomille ihmisille) olisi jatkossa järjestettävä kiireellisen hoidon lisäksi yksilölliseen lääketieteelliseen tarpeeseen perustuen välttämättömäksi arvioitu kiireetön hoito, jos sen epääminen olisi ilmeisen kohtuutonta henkilön terveydentilan tai vamman vuoksi taikka epääminen vakavasti vaarantaisi muun henkilön tai väestön terveyden. Lapsille ja raskaana oleville ihmisille ehdotetaan laajempia terveyspalveluita.

Paperittomille ihmisille annettava välttämätön kiireetön hoito olisi esitysluonnoksen perusteella hoitoa, mitä ilman henkilölle aiheutuisi kuoleman tai pysyvän vakavan vamman tai terveydentilan huomattavan heikentymisen nopeasti ilmenevä riski, mutta mikä ei kuitenkaan olisi kiireellistä hoitoa. Perusteluista ilmenevästi tarkoituksena on, että hoito mahdollistaa terveydentilan puolesta matkustamisen ilman, että lääketieteellisestä näkökulmasta tilanne olisi epävakaa ja aiheuttaisi riskiä jatkohoitoon hakeutumisen ja matkustuksen aikana.

Yhdenvertaisuusvaltuutettu katsoo, että esitysluonnoksessa ehdotetut kriteerit terveyspalveluiden saamiselle rajoittavat merkittävästi paperittomien ihmisten oikeutta parhaaseen saavutettavissa olevaan terveydentilaan, oikeutta riittäviin terveyspalveluihin ja välttämättömään huolenpitoon. Valtuutettu korostaa, että paperittomat ihmiset ovat jo lähtökohtaisesti erityisen heikossa asemassa

oleva ihmisryhmä. Valtuutettu katsoo lausunnossaan, että paperittomien ihmisten terveystalvituia ei voi eikä tule esitysluonnoksen mukaisesti rajata.

Esitysluonnoksen mukaan terveydenhuollon ammattihenkilön tulisi arvioida hoidon välttämättömyyttä muun muassa huomioiden sairauden todennäköinen kulku aikana, jonka henkilön oleskelu Suomessa kestää. Yhdenvertaisuusvaltuutettu katsoo, ettei terveydenhuollon ammattihenkilöllä voi olla mahdollisuuksia arvioida paperittoman ihmisen Suomessa oleskelun kestoa, joka on ensisijaisesti ulkomaalaisoikeudellinen kysymys, eikä lainsäädäntö ja välttämättömän hoidon saanti voi perustua tällaiseen lähtökohtaan.

Oleskelu ilman oleskeluoikeutta

Yhdenvertaisuusvaltuutettu suosittelee, että laittoman oleskelun sijasta hallituksen esityksessä käytettäisiin ilmaisua oleskelu ilman oleskeluoikeutta. Tämä olisi täsmällisempi käsite kuvaamaan tarkoitettua tilannetta ja vastaisi esimerkiksi ulkomaalaislain 36 b §:n 1 momentin 1 kohdan mukaista käsitteistöä sekä sisäministeriön aihetta käsittelevän selvityksen (Selvitys mahdollisista kansallisista ratkaisuista maassa ilman oleskeluoikeutta olevien tilanteeseen, sisäministeriön julkaisuja 2022:16) sanastoa.

Yhdenvertaisuusvaltuutettu kiinnittää yleisesti huomiota siihen, että hallitus on useilla lakimuutoksilla kiristänyt oleskeluoikeuden saamista, mikä ajaa ihmisiä tilanteeseen, jossa oleskelua on vaikea tai mahdoton laillistaa. Erityisesti oleskelun laillistamista vaikeuttaa uusi ulkomaalaislain 36 b §:n 1 momentin 1 kohta, jonka mukaan oleskelulupaa ei myönnetä, jos ulkomaalainen on ennen oleskelulupahakemuksen jättämistä oleskellut maassa ilman oleskeluoikeutta. Kyseistä lakimuutosta koskevissa lausunnoissaan yhdenvertaisuusvaltuutettu on katsonut, että muutoksella tehdään paperittomuudesta pysyvä ilmiö, mikä on omiaan vahvistamaan varjolyhteiskunnan syntymistä, harmaata taloutta, hyväksikäytön lisääntymistä sekä heikentämään viranomaisten tietopohjaa maassa oleskelevista ihmisistä.

Nyt lausuttavana olevassa esitysluonnoksessa sosiaali- ja terveystalvituiden rajaamisen soveltamisalan osalta viitataan eduskunnassa käsiteltävänä olevaan esitykseen HE 143/2024 vp. Yhdenvertaisuusvaltuutettu on kyseisen esityksen osalta todennut asiaa koskevassa lausunnossaan pitävänsä ongelmallisena, että esitykseen on sisällytetty merkityksellinen muutos ”laittoman oleskelun” määritelmästä ilman, että muutos on nostettu selkeästi esiin hallituksen esityksen pääasialliseen sisältöön. Yhteisvaikutukset muiden lakiesitysten kanssa voivat olla arvaamattomia ja johtaa ulkomaalaisten oikeuksien kaventumiseen perusteettomilla tavoilla.

Hallituksen esitysluonnoksen suhde kesällä 2024 lausunnolla olevaan esitysluonnokseen

Esitysluonnoksessa ei ole avattu sitä, mistä syistä kesällä 2024 lausuntokierrokselle toimitettua hallituksen esityksen luonnosta on muutettu suhteessa joulukuussa 2024 lausuntokierrokselle toimitettuun esitysluonnokseen. Esimerkiksi nyt lausuttavana olevaan esitysluonnokseen sisältyy osuus koskien ensimmäistä lausuntokierrosta, mutta kyseisessä osuudessa ei ole tuotu esiin muutoksia, joita lausuntokierroksen perusteella olisi tehty esitysluonnokseen. Esitysluonnoksessa ei ole myöskään muilta osin tarkennettu, mistä syistä muutokset suhteessa edelliseen esitysluonnokseen on tehty. Tämä vaikeuttaa kokonaiskuvan muodostamista lainvalmistelusta.

Yhdenvertaisuusvaltuutettu arvioi, että esitysluonnos ei olennaisilta osin paranna perus- ja ihmisoikeuksien toteutumista kesällä 2024 lausuntokierroksella olleeseen hallituksen esitysluonnokseen nähden. Tätä taustaa vasten on erityisen huolestuttavaa, että esimerkiksi uuden esitysluonnoksen säätämisyjärjestysperustelut ovat lähes puolet lyhyemmät kuin edellisessä

esitysluonnoksessa. Useat vaikutustenarviointiin tai säätämisyjärjestysperusteluihin sisältyvät tekstiosuudet, joissa kuvattiin esitysluonnoksen kielteisiä vaikutuksia perus- ja ihmisoikeuksien toteutumiseen, on poistettu tai muutettu muotoiluiltaan lievemiksi. Tätä ei ole esitysluonnoksessa perusteltu tai toisaalta tuotu esille, mistä syystä nykyinen esitysluonnos olisi perus- ja ihmisoikeusnäkökulmasta ratkaisevasti myönteisempi hakijalle ja mistä syystä siis aiemmat perus- ja ihmisoikeusarviointit on katsottu tarpeelliseksi muuttaa tai kokonaan poistaa.

Esimerkiksi edellisessä hallituksen esityksen luonnoksessa todettiin seuraavasti: ”Lakiehdotus heikentäisi pidempään kuin lyhytaikaisesti maassa laittomasti oleskelevien henkilöiden oikeutta saada terveyspalveluja. Siten lakiehdotus heikentäisi tältä osin perustuslain 19 §:n 1 momentissa turvattua oikeutta välttämättömään huolenpitoon sekä ainakin osan kohdalla säännökseen läheisessä yhteydessä olevaan 7 §:ssä turvattua oikeutta elämään. Lakiehdotus heikentäisi myös perustuslain 19 §:n 3 momentissa tarkoitettuja julkisen vallan jokaiselle turvaamia riittäviä terveyspalveluja. Ehdotuksella olisi vaikutuksia laittomasti oleskelevien henkilöiden toimintakykyyn, ja siten sillä voisi olla myös välillisiä vaikutuksia muiden perusoikeuksien toteutumiseen. Lakiehdotus heikentäisi myös Suomea sitovissa kansainvälisissä ihmisoikeussopimuksissa turvattuja oikeuksia, erityisesti taloudellisia, sosiaalisia ja sivistyksellisiä oikeuksia koskevassa kansainvälisessä yleissopimuksessa (SopS 6/1976, TSS-sopimus) turvattua oikeutta terveyteen ilman syrjintää.”

Yhdenvertaisuusvaltuutettu katsoo, että esitysluonnos ei ole muuttunut siinä määrin merkityksellisesti, että muun muassa edellä olevaa vaikutustenarviota olisi perusteltua muuttaa. Kyseistä kohtaa ei kuitenkaan löydy nykyisestä hallituksen esityksen luonnoksesta, ja perus- ja ihmisoikeusvaikutusten arviointi sekä säätämisyjärjestysarviointi on muutoinkin suppeampaa. Esityksessä ei ole annettu perusteita sille, että kyseisiä perus- ja ihmisoikeuksien toteutumista tarkastelevia osia olisi ollut syytä arvioida toisin kuin aiemmin.

Arviota perus- ja ihmisoikeuksien toteutumisesta

Kansainväliset ihmisoikeussopimukset

Oikeus parhaaseen saavutettavissa olevaan terveydentilaan on kansainvälisissä sopimuksissa turvattu oikeus. YK:n TSS-sopimuksen 12 artiklan mukaan yleissopimuksen osapuolet tunnustavat jokaiselle oikeuden nauttia korkeimmasta saavutettavissa olevasta ruumiin- ja mielenterveydestä. TSS-komitea on vuonna 2021 antamissaan loppupäätelmissä muun muassa suositellut, että Suomi varmistaa, että jokaisella on pääsy ehkäiseviin, parantaviin ja lievittäviin terveyspalveluihin riippumatta heidän oikeudellisesta statuksestaan tai dokumentaatiostaan (E/C.12/FIN/CO/7).

Oikeuden terveyteen tulee toteutua yhdenvertaisesti. Esimerkiksi YK:n Rotusyrjinnän vastaisen yleissopimuksen (CERD) 5 artiklan e kohdan 4 alakohta turvaa oikeuden yleiseen terveydenhoitoon, sosiaalihuoltoon ja sosiaaliturvaan ilman rotusyrjintää. CERD-komitea on vuonna 2017 antamissaan Suomea koskevissa loppupäätelmissään ilmaissut Suomelle huolensa paperittomien henkilöiden vaikeuksista päästä muissa kuin kiireellisissä tilanteissa terveyspalvelujen piiriin. Komitea on suositellut Suomea ryhtymään konkreettisiin toimenpiteisiin, jotta paperittomat henkilöt pääsisivät tehokkaasti kohtuuhintaisten ja asianmukaisten terveyspalvelujen piiriin. (CERD/C/FIN/CO/23.)

Ihmisoikeussopimusten valvontaelinten kannanotot eivät tue paperittomien henkilöiden terveyspalveluiden esitysluonnoksen mukaista rajaamista. Esitysluonnos heikentäisi paperittomien ihmisten oikeuksia, vaikka valvontaelimet ovat päinvastoin suositelleet Suomea vahvistamaan paperittomien ihmisten oikeutta terveyteen.

Perusoikeudet ja niiden rajoitusedellytykset

Julkisella vallalla on perustuslain 22 §:n mukaisesti velvollisuus turvata perus- ja ihmisoikeudet. Turvaamisvelvollisuus koskee lähtökohtaisesti kaikkia Suomen lainkäyttöpiirissä olevia henkilöitä, myös ilman oleskeluoikeutta olevia ihmisiä. Perustuslain 19 §:n 1 momentin mukaan jokaisella, joka ei kykene hankkimaan ihmisarvoisen elämän edellyttämää turvaa, on oikeus välttämättömään toimeentuloon ja huolenpitoon. Säännös turvaa jokaiselle Suomen lainkäyttöpiirissä olevalle subjektiivisen oikeuden saada sellaiset palvelut, joilla turvataan ihmisarvoisen elämän edellytysten vähimmäistaso (HE 309/1993 vp).

Esityksessä on siten kyse perustuslaissa turvattujen oikeuksien kannalta keskeisestä sääntelystä. Perustuslaissa turvattuja oikeuksia voi rajoittaa vain hyväksyttävästä syystä ja mikäli rajoitus on välttämätön. Lisäksi perusoikeusrajoitus ei saa ulottua perusoikeuden ytimeen tai olla ristiriidassa kansainvälisten ihmisoikeussopimusten kanssa (PeVM 25/1994 vp). Ehdottomana pidettyjä perusoikeuksia ei ole mahdollista rajoittaa ollenkaan.

Ehdotettu paperittomien ihmisten terveystalouden rajaaminen on olennainen myös perustuslain 6 §:ssä ja yhdenvertaisuuslaissa turvattun syrjintäkiellon näkökulmasta. Erilaiselta kohtelulta edellytetään hyväksyttävää tavoitetta sekä oikeasuhtaisia eli asianmukaisia, tarpeellisia ja kohtuullisia keinoja. Kohtuuttomuuteen johtava keino ei koskaan voi olla suhteellisuusperiaatteen edellyttämällä tavalla tarpeellinen (ks esim. EUT C-152/11 – Odar kohta 70).

Lainsäädäntömuutoksia arvioitaessa on niiden hyväksyttävyyden ulottuvuuksia perusoikeuksien näkökulmasta toisaalta tavoitteiden hyväksyttävyyys ja toisaalta toteutustapojen vaikuttavuus ja tehokkuus. Esitysluonnoksessa esitettyjä perusoikeusrajoituksia perustellaan muun muassa seuraavasti: "[l]akimuutoksella pyritään poistamaan laittoman oleskelun kannusteita, ehkäisemään sitä kautta laittomaan oleskeluun liittyviä lieveilmiöitä sekä lisäksi osaltaan turvaamaan julkisen terveydenhuoltojärjestelmän ensisijaista tarkoitusta, joka on mahdollistaa terveydenhuollon palvelut henkilöille, joilla on kotikuntalain mukainen kotikunta Suomessa sekä henkilöille, jotka muun kansallisen lainsäädännön, EU-lainsäädännön tai kansainvälisen sopimuksen perusteella ovat oikeutettuja vastaaviin julkisiin terveydenhuollon palveluihin."

Valtuutettu kiinnittää huomiota esimerkiksi edellä mainittuun TSS-komitean Suomelle osoitettuun suositukseen varmistaa jokaisen ihmisen pääsy ehkäiseviin, parantaviin ja lieventäviin terveystalouteihin riippumatta heidän oikeudellisesta statuksestaan. Tästä näkökulmasta edellä mainittu määrittely terveydenhuoltojärjestelmän ensisijaisesta tarkoituksesta ja sen turvaamisesta on ongelmallinen. Yhdenvertaisuusvaltuutettu korostaa, että oikeuden terveyteen tulee toteutua kansainvälisten ihmisoikeussopimusten perusteella yhdenvertaisesti. Esityksessä ei ole myöskään tarkennettu sitä, missä määrin paperittomille tarjottavat terveystaloudet tosiasiallisesti estäisivät terveydenhuollon palveluiden turvaamista henkilöille, joilla on kotikuntalain mukainen kotikunta Suomessa sekä henkilöille, jotka muun kansallisen lainsäädännön, EU-lainsäädännön tai kansainvälisen sopimuksen perusteella ovat oikeutettuja vastaaviin julkisiin terveydenhuollon palveluihin. Tällöin ei myöskään ole esitetty sellaista painavaa yhteiskunnallista tarvetta, joka vaatisi terveystalouden merkittävää rajaamista.

Liittyen paperittomuuden kannusteiden vähentämiseen ja sen lieveilmiöiden ehkäisemiseen, yhdenvertaisuusvaltuutettu kiinnittää huomiota perustuslakivaliokunnan lausuntoihin (PeVL 27/2016 vp, s. 2; PeVL 55/2016 vp, s. 4), joissa valiokunta on pitänyt Suomen houkuttelevuuden vähentämistä turvapaikanhakumaana rajoittamisperusteiden hyväksyttävyyksivaatimuksen kannalta varsin ongelmallisena perusteena lainsäädäntöhankkeelle ottaen huomioon perustuslain 22 §:ssä julkiselle vallalle asetettu velvollisuus turvata perus- ja ihmisoikeuksien toteutuminen. Esitysluonnoksessa todetusti ei myöskään ole tietoa siitä, että nykyinen sääntely olisi aiheuttanut

Suomeen tuloa tai Suomeen jäämistä. Päinvastoin esitysluonnoksessa todetusti Ruotsissa laaditun "[r]aportin mukaan muut tekijät kuin terveydenhuolto ratkaisevat myös sen, kuinka pitkään henkilö elää paperittomana". Yhdenvertaisuusvaltuutettu katsoo, että myöskään tältä osin ehdotetun perusoikeuksiin puuttumisen taustalla ei vaikuta olevan välttämättömiä, painavan yhteiskunnallisen tarpeen vaatimia syitä, eikä ehdotettua terveystalouden rajaamista voida edellä esitetyn perusteella pitää vaikuttavana, saati hyväksyttävänä, tapana ehkäistä paperittomuutta. Tavoitteiden hyväksyttävyyden ja keinojen oikeasuhtaisuuden olleessa puutteellisesti perusteltuja, myöskään yhdenvertaisuuslain asettamat edellytykset erilaiselle kohtelulle eivät täyty. Tältä osin valtuutettu huomauttaa, että kaikessa julkisessa toiminnassa on tarkoin noudatettava lakia ja se koskee myös yhdenvertaisuuslakia ja siinä säädetyn syrjintäkiellon noudattamista (ks. esim. YTA-LTK 39/2023).

Hyväksyttävän ja välttämättömän syyn lisäksi perusoikeuksien rajoittaminen on edellä todetusti mahdollista vain, mikäli rajoitus ei ulotu oikeuden ydinalueeseen (PeVM 25/1994 vp).

Esitysluonnoksessa todetaan, että "on arvioitavissa, että esitys ei välttämättä ulottuisi perustuslain 19 §:n 1 momentin mukaiselle oikeuden ydinalueelle ja esitys turvaisi jokaiselle välttämättömän huolenpidon." Vaikka on tärkeää, että esitysluonnokseen sisältyy mahdollisuus saada kiireetöntä välttämätöntä hoitoa tietyissä tilanteissa, on kiireettömän välttämättömän hoidon saamiselle asetettu siinä määrin korkea kynnyks, että sääntely ei valtuutetun näkökulmasta ole riittävä turvaamaan perusoikeuksien toteutumista kaikissa tilanteissa. Myöskään esitysluonnoksessa ei osoiteta, että oikeuksien ydinalue säilyy kaikissa tilanteissa koskemattomana, mihin viittaa sanamuoto "ei välttämättä ulottuisi -- oikeuden ydinalueelle". Yhdenvertaisuusvaltuutettu korostaa tältäkin osin julkisen vallan perustuslaillista velvollisuutta turvata perus- ja ihmisoikeuksien toteutuminen.

Perusoikeuksien turvaamisvelvollisuus tilanteessa, jossa paperiton ihminen ei poistu maasta

Esitysluonnoksessa todetaan vaikutustenarvioinnissa seuraavanlaisesti: "Esityksen ei arvioida tämän vuoksi johtavan kenenkään henkilön osalta merkittävään terveydentilan huononemiseen, vamman pahenemiseen tai kuolemanvaaraan, mikäli henkilö noudattaa saamia ohjeita ja paluuelvoitetta."

Yhdenvertaisuusvaltuutettu korostaa, että ehdottomaksi katsottuja oikeuksia ei voi rajoittaa lainkaan. Näihin lukeutuu muun muassa oikeus elämään. Yhdenvertaisuusvaltuutettu ei pidä mahdollisena tilannetta, jossa henkilön luovuttamattomien ja perustavanlaatuisien perus- ja ihmisoikeuksien toteutuminen asetettaisiin edellä kuvatulla tavalla ehdolliseksi hänen toiminnastaan. Julkisella vallalla on velvollisuus turvata ehdoton oikeus elämään ja suojata ihmisiä kuolemanvaaralta silloinkin, kun he eivät noudata ulkomaalaissääntelyä koskevia ohjeita.

Perustuslain 7 §:ssä turvattua oikeutta elämään ei myöskään ole tarkasteltu sääntelyjärjestysperusteluissa seuraavaa mainintaa enempää: "[o]n huomattava, että hoidon saamisen edellytyksiä selvitettäisiin jatkossakin yksilökohtaisella tarveharkinnalla, eikä esityksen ole edellä todetun mukaisesti arvioitu ulottuvan perustuslain 7 §:ään (oikeus elämään)". Hallituksen esitykseen on osana sääntelyjärjestysperusteluita sisällytettävä nimenomainen arviointi oikeudesta elämään. Tämä on erityisen tärkeää huomioiden valtuutetun edellä esiin nostettu velvollisuus turvata oikeus elämään myös, kun henkilö ei noudata paluuelvoitetta.

Henkilön oma toiminta ja ns. paluuelvoitteen noudattaminen nostetaan esiin esitysluonnoksessa myös perustuslain 19.1 §:ää koskevassa arvioinnissa. Momenttia koskevassa arvioinnissa kiinnitetään huomiota siihen, kykeneekö henkilö hankkimaan säännöksessä tarkoitetun ihmisarvoisen elämän edellyttämän turvan, jolloin myös henkilön oma toiminta voidaan ottaa

huomioon yksilöllisessä harkinnassa. Säättämisjärjestysperusteluissa tarkastellaan sitä, kykenisikö paperiton ihminen hankkimaan ihmisarvoisen elämän edellyttävän turvan palaamalla kotimaahansa tai laillistamalla oleskelunsa ulkomaalaislain 51 §:n ja 52 §:n perusteella.

Yhdenvertaisuusvaltuutettu kiinnittää huomiota siihen, että paperittomalla henkilöllä ei välttämättä ole mitään siteitä viralliseen kotimaahansa, josta hän on saattanut lähteä sodan, turvattomuuden tai muiden painavien syiden johdosta. Vaikka henkilö olisi tehnyt turvapaikkahakemuksen ja saanut siihen kielteisen päätöksen, voi henkilöllä olla subjektiivinen pelko kotimaassaan. Tällaisessa tilanteessa hänen voi olla jo lähtökohtaisesti hyvin vaikeaa tai mahdotonta palata kyseiseen maahan. Oleskelun laillistamista koskevan maininnan osalta valtuutettu huomauttaa, että eduskunnassa käsiteltävänä olevan ulkomaalaislain muutoksen (HE 143/2024 vp) myötä oleskelulupahakemuksen vireilläoloaika olisi laitonta oleskelua, jos henkilö oleskelee hakemusta jättäessään laittomasti maassa. Esimerkiksi käsittelyaikaodotus oleskelulupahakemukselle muulla syyllä (johon esimerkiksi ulkomaalaislain 52 §:n mukainen oleskelulupahakemus yksilöllisellä inhimillisellä syyllä kuuluu) on lähtökohtaisesti kahdeksan kuukautta ja pienelle osalle 11 kuukautta. Lisäksi oleskelulupaa ei lähtökohtaisesti myönnetä, jos henkilö on oleskellut maassa ilman oleskeluoikeutta. Näin ollen ei voida todeta, että henkilö kykenisi omalla toiminnallaan hankkimaan tarvitsemansa terveydenhoidon.

Yhdenvertaisuusvaltuutettu korostaa lisäksi, että perustuslakivaliokunta on esitysluonnoksessa todetusti pitänyt välttämättömien terveyspalveluiden järjestämistä paperittomille ihmisille merkityksellisenä perustuslain 19.1 §:n toteutumiseksi. Myös kansainväliset ihmisoikeussopimusten noudattamista valvovat elimet ovat suosittelleet kiireellisiä terveyspalveluita laajempien palveluiden järjestämistä paperittomille ihmisille. Yhdenvertaisuusvaltuutettu pitää tämän johdosta kestävämmänä, että paperittomien ihmisten oikeuksia ei turvattaisi siitä syystä, että he eivät ole poistuneet maasta tai onnistuneet laillistamaan oleskeluaan, etenkin, koska 1.9.2024 voimaan tullut ulkomaalaislain 36.1 §:n 1-kohdan soveltaminen johtaa siihen, ettei oleskeluluvan saaminen ole edes mahdollista heidän oltuaan paperittomina.

Esitysluonnoksen vaikutukset ihmiskaupan ja naisiin kohdistuvan väkivallan näkökulmasta

Valtuutettu katsoo kesällä 2024 lausuntokierrokselle toimitetun esitysluonnoksen tavoin, että lakiehdotuksella voisi olla kielteisiä vaikutuksia myös ihmiskaupan sekä työperäisen hyväksikäytön ehkäisyn osalta, esimerkiksi henkilöiden tavoittamisessa ja ongelmien tunnistamisessa. Tehdyt muutokset esitysluonnokseen eivät anna aihetta muuttaa tätä arviota. Ihmiskaupan uhrien oikeuksien toteutumisen ja ihmiskaupan ehkäisemisen näkökulmasta valtuutettu korostaa tästäkin syystä esityksen olevan kielteinen. Valtuutettu kiinnittää myös tältä osin huomiota kyseisen arvion poistamiseen uudesta esitysluonnoksesta.

Yhdenvertaisuusvaltuutettu pitää lisäksi kestävämmänä esitysluonnokseen sisältyvää kirjausta siitä, että ”paluiden ja palautusten tehostaminen voisi tarkoittaa myös ihmiskauppatapausten ja niiden riskin vähenemistä”. Valtuutettu korostaa sen sijaan esitysluonnoksessa myös tunnistettua mahdollisuutta, että esitysten yhteisvaikutusten johdosta hyväksikäytön riskit voivat pikemminkin kasvaa. Uhrit voivat myös olla entistä vaikeammin viranomaisten tavoitettavissa.

Myös naisiin kohdistuvan väkivallan ja perheväkivallan vastaisen Istanbulin sopimuksen mukaan uhreilla tulisi olla saatavilla terveydenhuolto- ja sosiaalipalveluita osana väkivallan uhreille tarjottavia yleisiä tukipalveluita. Esitysluonnoksessa ei ole huomioitu Istanbulin sopimuksesta johtuvia velvoitteita tai arvioitu esityksen vaikutuksia tästä näkökulmasta.

Johtopäätökset

Yhdenvertaisuusvaltuutetun näkökulmasta esitysluonnoksessa ei ole riittävällä tavalla osoitettu paperittomien ihmisten terveyspalveluiden rajaamista välttämättömäksi suhteessa siihen, kuinka olennaisesti perus- ja ihmisoikeuksiin puututtaisiin ehdotettavalla sääntelyllä. Lisäksi on olemassa merkittävä riski, että esityksellä puututtaisiin osin myös oikeuksien ydinalueeseen sekä mahdollisesti myös ehdottomana pidettäviin oikeuksiin. Esitys asettaa myös terveydenhuollon ja sairaanhoidon henkilöstön erittäin vaikeiden ammattieettisten ratkaisujen eteen. Edellä todetuin perustein valtuutettu katsoo, että paperittomien ihmisten terveyspalveluita ei voi eikä tule esitysluonnoksen mukaisesti rajata.

Stenman Kristina
Yhdenvertaisuusvaltuutetun toimisto

Korkman Elsa
Yhdenvertaisuusvaltuutetun toimisto